

УДК 582.47:502.753(477.51)

В.А. МЕДВЕДЄВ, О.О. ІЛЬЄНКО

Державний дендрологічний парк «Тростянець» НАН України
Україна, Чернігівська обл., Ічнянський р-н, с. Тростянець

ПРЕДСТАВЛЕНІСТЬ ВИДІВ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ ТА ПЕРЕЛІКУ РІДКІСНИХ РОСЛИН ЧЕРНІГІВЩИНИ У ФЛОРИ ДЕНДРОПАРКУ «ТРОСТЯНЕЦЬ» НАН УКРАЇНИ

Мета роботи — виявити види рослин, занесених до Червоної книги України та офіційного переліку рідкісних рослин Чернігівської області, у флорі дендропарку «Тростянець» НАН України, визначити їх аутофитосоцологічну характеристику і характер поширення на території дендропарку.

Матеріал та методи. Об'єктом досліджень були види, занесені до Червоної книги України та офіційного переліку рідкісних рослин Чернігівської області. Список рідкісних видів складено за матеріалами інвентаризації 2005—2012 рр.

Результати. Виявлено 23 види рідкісних рослин (10 деревних видів і 13 трав'яних), з них до Червоної книги України занесено 10 видів, до переліку рідкісних рослин Чернігівської області — 10, до Червоної книги України і переліку рідкісних рослин — 3 види. Види, які занесені до Червоної книги України, належать до таких природоохоронних категорій: зникаючі — 3 види (*Hedysarum ucrainicum* Kaschm., *Spiraea polonica* Blocki L., *Tilia dasystyla* Steven), вразливі — 5 (*Euonymus nana* Bieb., *Festuca heterophylla* Lam., *Juniperus excelsa* M. Bied., *Pinus cembra* L., *Taxus baccata* L.), рідкісні — *Betula obscura* A. Kotula, неоцінені — 4 види (*Adonis vernalis* L., *Carex umbrosa* Host, *Galanthus nivalis* L., *Glycyrrhiza glabra* L.).

Висновок. Одне місце зростання на території дендропарку мають 14 видів (*Adonis vernalis*, *Juniperus excelsa*, *Galanthus nivalis*, *Glycyrrhiza glabra*, *Hypericum montanum* L., *Hedysarum ucrainicum*, *Potentilla alba* L., *Centaureum erythraea* Rafn, *Scilla bifolia* L., *Carex limosa* L., *Tilia dasystyla*, *Spiraea polonica*, *Cerasus fruticosa* Pall та *Euonymus nana*), рідко трапляються види *Alnus incana* (L.) Moench, *Anemone sylvestris* L., *Betula obscura*, *Carex umbrosa*, *Fragaria moschata* Duch., *Pinus cembra*, *Taxus baccata*, часто — *Juniperus communis* L., повсюдно — *Festuca heterophylla*.

Ключові слова: дендрологічний парк, флора дендропарку, рідкісні рослини, природоохоронний статус, характер поширення видів.

Одним із важливих аспектів сучасної стратегії захисту біосфери Землі є охорона рослинного світу, яка передбачає збереження та збільшення рослинного різноманіття, охорону популяцій рідкісних і зникаючих видів. Важливу роль у вирішенні цієї проблеми відіграють ботанічні сади та дендропарки, які є об'єктами природно-заповідного фонду України.

Старовинний парк ландшафтного типу «Тростянець», який було засновано у 1830-х роках І.М. Скоропадським, розташований у південно-східній лісостеповій частині Чернігівської області.

Вирішення природоохоронних питань у дендропарку здійснюється шляхом періодичного проведення ботанічних інвентаризацій, вияв-

лення созофітів та раритетних видів паркової дендрофлори і трав'янистої флори, дослідження еколого-ценотичної та географічної структури, особливостей їх динаміки, розробки і реалізації заходів із збереження та збагачення фіторізноманіття.

Мета досліджень — проаналізувати представленість видів Червоної книги України та переліку рідкісних рослин Чернігівської області у флорі дендропарку «Тростянець» НАН України, визначити характер поширення цих видів у ландшафтних районах парку.

Матеріал та методи

Об'єктом досліджень були види флори дендропарку «Тростянець», занесені до Червоної книги України (ЧКУ) [15] та офіційного переліку рідкісних рослин Чернігівської області (РЧ) [12].

© В.А. МЕДВЕДЄВ, О.О. ІЛЬЄНКО, 2017

Списки рідкісних видів флори дендропарку складено за матеріалами інвентаризацій 2005—2012 рр. При складанні їх опису використовували відомості «Червоної книги України» та інших літературних джерел [1—3, 7, 8, 10, 11, 14, 15].

Латинські назви видів рослин наведено згідно з «Определителем высших растений Украины» [11] та іншими джерелами [1—3, 15].

Результати та обговорення

За матеріалами інвентаризацій 2005—2012 рр. флора парку та арборетуму нараховує 1344 види деревних і трав'янистих рослини, які належать до 4 відділів, 6 класів, 109 родин, 354 родів. Сосновий компонента нараховує 23 види, котрі належать до 19 родів і 14 родин, з них до ЧКУ занесено 10 видів, до РЧ — 10, до ЧКУ і РЧ — 3.

Рідкісні види рослин Чернігівської області, представлені у флорі дендропарку і не занесені до Червоної книги України

Представленість рідкісних видів судинних рослин Чернігівщини на природно-заповідних територіях області досліджували Т.Л. Андрієнко, О.В. Лукаш, О.І. Прядко, Ю.О. Карпенко та ін. [13]. За ступенем рідкості автори виділили три групи видів: дуже рідкісні (відомі з 1—5 місцезнаходжень), рідкісні (відомі з 6—15 місцезнаходжень), умовно рідкісні (відомі з більш ніж 15 місцезнаходжень, проте кількість локалітетів не перевищує 30). На території дендропарку «Тростянець» за цією класифікацією розподіл созофітних видів є таким :

дуже рідкісні:

***Alnus incana* (L.) Moench** — Вільха сіра (*Betulaceae*). Дерево до 20 м заввишки. Розмножується кореневими паростками, щепленням, живцями. Деревинне, декоративне, лікарське. Природний ареал: Європа, Західний Сибір, Кавказ, Північна Америка [2]. В Україні трапляється на Закарпатті, Прикарпатті, Поліссі, зрідка — в Правобережному Лісостепу на заболочених узліссях, на болотах, біля берегів річок.

Природоохоронний статус: вид занесено до РЧ, Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів (ЧС МСОП, під невеликою загрозою).

На території дендропарку відзначено наявність *Alnus incana* під час інвентаризацій 1886—1887, 1927, 1948—1949 рр. Нині у парку зростають 18 екз. (разом із формою *A. incana* Pinnatifida). Найстаріше дерево у приозерно-балковому ландшафтному районі парку віком близько 90 років досягло висоти 22 м, діаметр стовбура — 61 см. Перше цвітіння зафіксоване на 7-му році, цвітуть щорічно, плодоносять.

***Carex limosa* L.** — Осока багнова (*Cyperaceae*). Багаторічна трав'яна рослина заввишки 15—50 см. Розмножується вегетативно. Природний ареал: від Ісландії та Скандинавії на південь до Іспанії і на схід через Прибалтику, більшу частину Європейської частини Росії, Туреччини, Кавказу та Монголії до Японії і Кореї; північна та західна частина США. Вид сирих луків і заболочених місцезростань [4].

Природоохоронний статус: вид занесено до РЧ, Європейського червоного списку (ЄЧС, під невеликою загрозою).

У дендропарку виявлено лише одне місцезнаходження у приозерно-балковому ландшафтному районі. Трапляється дуже рідко, видова різноманітність мала;

рідкісні:

***Fragaria moschata* Duch.** — Суниця мускусна (*Rosaceae*). Багаторічна трав'яна рослина 20—40 см заввишки. Розмножується вегетативно; харчова, лікарська. Природний ареал: Північна, Середня, Східна, Південно-Східна і Південно-Західна Європа та Кавказ [4]. В Україні вид поширений у Карпатах, зрідка трапляється на Поліссі та в Лісостепу; росте у світлих лісах, на узліссях, серед чагарників [11].

Природоохоронний статус: вид занесено до РЧ, ЄЧС (під невеликою загрозою).

На території парку трапляється рідко, локально, різноманітність мала.

***Juniperus communis* L.** — Яловець звичайний (*Cupressaceae*). Дерево до 8—12 м заввишки або кущ яйце- чи конусоподібної форми. Розмножується насінням і живцями. Декоративне, деревинне, лікарське, харчове. Природний ареал: Північна і Середня Європа, Сибір, Північна Америка від Канади, Нової Шотландії до Бри-

танської Колумбії та Нової Мексики [1]. У межах рівнинної частини України трапляється окремими островцями у північній частині Українського Полісся. На Чернігівщині вид на борових терасах р. Десни утворює зарості в районі сіл Мезин—Радичів—Розльоти—Вишеньки (Коропський р-н) та сіл Гремяч, Юхново, Дегтярівка, окол. м. Новгород-Сіверський (Новгород-Сіверський р-н), поодинокі трапляються поблизу хуторів Лубенець і Рубаників (Коропський р-н) та с. Шапики (Козелецький р-н) [9]. На території Ічнянського національного природного парку виявлено три місцезнаходження: на південь від с. Жадківка, поблизу с. Дзюбівка в сосновому лісі та поблизу с. Коломійцево в урочищі «Озера» [6].

Природоохоронний статус: вид занесено до РЧ, ЄЧС (під невеликою загрозою), ЧС МСОП (під невеликою загрозою).

На території дендропарку відзначено наявність *Juniperus communis* під час інвентаризацій 1886—1887, 1927, 1948—1949 рр. Нині у парку зростає близько 40 екз. ялівця звичайного з формами *J. communis* 'Echiniformis', *J. c.* 'Hibernica', *J. c.* 'Prostrata', *J. c.* 'Suecica' віком від 50 до 130 років. Пилують щорічно, утворюють насіння.

***Scilla bifolia* L.** — Проліска дволиста (*Liliaceae*). Багаторічна трав'яна рослина 10—20 см заввишки. Розмножується вегетативно. Декоративна. Природний ареал: Центральна, Південна та Східна Європа, Мала Азія [4]. В Україні вид поширений у Карпатах, на півдні Правобережного Полісся, в Лісостепу, Степу, горах Криму. Трапляється майже по всій території Ічнянського національного природного парку в дубових лісах [5]. Вид затінених галявин та узлісь, зростає під розрідженим і нещільним пологом лісу та чагарників.

Природоохоронний статус: вид занесено до РЧ, ЄЧС (під невеликою загрозою).

У парку трапляється дуже рідко, рясність мала. Виявлено лише одне місцезнаходження;

відносно рідкісні:

***Anemone sylvestris* L.** — Анемона лісова (*Ranunculaceae*). Багаторічна трав'яна рослина 15—40 см заввишки. Розмножується насінням.

Декоративна. Природний ареал: більша частина Європи, Кавказ, Азія та Сибір. В Україні вид поширений у Степу і Лісостепу; зростає на узліссях, серед чагарників, на лучно-степових схилах, лісових луках та в дубових лісах [5]. На Чернігівщині трапляється на схилах ярів у листяних лісах між селами Свердловка, Радичів та Розльоти, хуторами Червона і Зелена Поляна (Коропський р-н) [9]. На території Ічнянського національного природного парку виявлено невелику куртину поблизу с. Кікали в дубовому лісі [5].

Природоохоронний статус: вид занесено до РЧ.

На території парку трапляється рідко, локально, рясність мала, рідше — середня.

***Cerasus fruticosa* Pall.** — Вишня чагарникова (*Rosaceae*). Кущ 0,2—2,0 м заввишки, утворює зарості внаслідок розростання кореневих пагонів. Розмножується насінням і вегетативно. Декоративна, харчова, протиерозійна. Природний ареал: степова та лісостепова зони рівнин Східної Європи, середня частина Західної Європи і північна частина Балканського півострова, Північний Кавказ, Західний Сибір, Прибалхашся [3].

Природоохоронний статус: вид занесено до РЧ, ЧС МСОП (відомості недостатні), ЄЧС (відомості недостатні).

На території дендропарку відзначено наявність *Cerasus fruticosa* під час інвентаризації 1948—1949 рр. Наступні посадки здійснено у 1958 р. саджанцями, вирощеними із насіння, отриманого із Ашгабатського ботанічного саду та Москви. У віці 13 років рослини досягли висоти 1,5 м; цвітуть щорічно, вперше — на 3-му році, зимостійкі. Розмножуючися кореневими паростками, утворюють суцільні зарості, плодоносять [10].

***Hypericum montanum* L.** — Звіробій гірський (*Hypericaceae*). Багаторічна трав'яна рослина 30—60 см заввишки. Розмножується насінням. Лікарська. Природний ареал: більша частина Європи (за винятком північних, східних і південно-східних районів), Кавказ (Грузія), Північна Африка (Марокко), Західна Азія (Туреччина). В Україні вид поширений

на Поліссі, у північній частині Лісостепу, в Карпатах. У Криму відзначений лише для г. Кастель. Ростає в дубових, березових і сосново-широколистяних лісах, на лісових галявинах та узліссях [11].

Природоохоронний статус: вид занесено до РЧ.

У дендропарку виявлено один екземпляр у приозерно-балковому ландшафтному районі.

***Centaureum erythraea* Rafn** — Золототисячник звичайний (*Gentianaceae*). Дворічна трав'яна рослина 15—30 см заввишки. Розмножується насінням. Лікарська. Природний ареал: Середня, Південна та Південно-Східна Європа, Середня Азія. В Україні трапляється спорадично, переважно на Лівобережному Поліссі, в Лівобережному Лісостепу та Придніпров'ї. Зростає по краях боліт, по западинах, на пісках та солонцюватих луках. На території Ічнянського національного природного парку вид виявлено на південний захід від с. Хаєнки в заплаві р. Іченьки на підвищенні [5].

Природоохоронний статус: вид занесено до РЧ, ЧС МСОП (під невеликою загрозою).

У дендропарку виявлено одне місцезнаходження у лісовому ландшафтному районі. Рясність виду мала.

***Potentilla alba* L.** — Перстач білий (*Rosaceae*). Багаторічна трав'яна рослина 8—25 см заввишки. Розмножується насінням. Лікарська. Природний ареал: від Центральної Європи до р. Волги. В Україні поширений на Поліссі та в Лісостепу, дуже рідко трапляється в Криму. Ростає у лісах, серед чагарників [11]. На території Ічнянського національного природного парку зафіксовано лише одну знахідку біля північної межі між селами Хаєнки та Андріївка в урочищі «Поруби» [6].

Природоохоронний статус: вид занесено до РЧ.

У дендропарку «Тростянець» трапляється дуже рідко, у малій рясності. Виявлено лише одне місцезнаходження у приозерно-балковому ландшафтному районі.

Рідкісні види рослин Чернігівської області, представлені у флорі дендропарку «Тростянець» та занесені до Червоної книги України

***Adonis vernalis* L.** — Горицвіт весняний (*Ranunculaceae*). Багаторічна трав'яна рослина 15—50 см заввишки. Розмножується насінням та вегетативно. Декоративна, лікарська. Природний ареал: від Піренейського півострова до басейну р. Лени, від узбережжя Балтійського моря до Передкавказзя. В Україні зростає на півдні Полісся (рідко), в Лісостепу, Степу та Криму. Оселяється на степових і лучно-степових ділянках, на галявинах світлих лісів та узліссях [15].

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (неоцінений, євросибірський лісостеповий вид), РЧ, ЄЧС (під невеликою загрозою). В межах України потребує строгого регламентування заготівлі сировини і розширення мережі площ, які потребують державної охорони [15].

У дендропарку культивуються з 2014 р.

***Carex umbrosa* Host** — Осока затінкова (*Cyperaceae*). Багаторічна трав'яна рослина 15—40 см заввишки. Розмножується насінням та вегетативно. Кормова. Природний ареал: Атлантична, Центральна, Південна та Східна Європа. В Україні трапляється спорадично в поліській та лісостеповій зонах Правобережжя, Карпатах і північно-західному Лівобережному Поліссі. Ростає в розріджених лісах, на узліссях, серед чагарників, на луках, по краях карбонатних боліт [15].

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (неоцінений, вид на східній межі ареалу), РЧ. Охороняють у багатьох заповідних об'єктах України. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено знищення місцезростань, суцільні рубки лісів [15].

У насадженнях дендропарку трапляється рідко, розсіяно, видова рясність мала.

***Galanthus nivalis* L.** — Підсніжник білосніжний (*Amaryllidaceae*). Ранньовесняний ефемероїд. Багаторічна трав'яна рослина 8—20 см заввишки. Розмножується цибулинами та насінням. Декоративна. Природний ареал: Центральна Європа, Середземномор'я, Передкавказзя. В Україні трапляється переважно в Правобережному Лісостепу, Карпатах, Передкарпатті, на Західному Поділлі, в Розточчі, рідше — на Правобережному Поліссі, рідко —

в Лівобережному Лісостепу. Зростає в листяних лісах, на галявинах та серед чагарників. [15]. На території Ічнянського національного природного парку перебуває на крайній східній межі ареалу. Найбільші локалітети розташовані поблизу сіл Дзюбівка та Дружба, поодинокі особини виявлено поблизу сіл Хаєнки і Грабів [5].

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (неоцінений, європейсько-середземноморський вид на східній межі ареалу), РЧ, ЄЧС (близький до загрозливого стану), ЧС МСОП (близький до загрозливого стану). Охороняють на багатьох природно-заповідних територіях Правобережжя, на Лівобережжі — в Ічнянському національному природному парку. Проводяться громадські акції з охорони первоцвітів, заборонено несанкціоновану заготівлю та продаж, порушення умов місцезростання.

У дендропарку культивують з 2014 р.

Рідкісні види Червоної книги України, представлені у флорі дендропарку «Тростянець» і не занесені до переліку рідкісних видів Чернігівської області

***Betula obscura* A. Kotula** — Береза темна (*Betulaceae*). Дерево 9—12 м заввишки. Розмножується насінням. Декоративне, протиерозійне. Природний ареал: зрідка трапляються в Західній, Центральній та Східній Європі. В Україні спорадично трапляється на Прикарпатті, Поділлі, Поліссі, у Лісостепу. Рoste в широколистяних та мішаних лісах [15].

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (рідкісний, центральноєвропейський вид з нез'ясованим таксономічним статусом). Заборонено проводити несанкціоновані лісогосподарські заходи в місцях зростання виду.

У дендропарку перші посадки (31 рослина) здійснено у 1964 р. саджанцями, вирощеними із насіння, одержаного із Польщі. У віці 10 років рослини досягли висоти 7 м, діаметр стовбура — до 10 см. Вперше цвіли і плодоносили на 7-му році [10]. У 1974 р. було висаджено 7 рослин місцевої репродукції. Нині збереглося 6 особин, кращі з них 15—17 м заввишки і 27—30 см у діаметрі.

***Euonymus nana* M. Bieb.** — Бруслина карликова (*Celastraceae*). Сланкий вічнозелений кущик 10—50 см заввишки. Основний спосіб розмноження — вегетативний. Декоративний, протиерозійний. Природний ареал: гори Центральної Азії, Північний Кавказ, Молдавська височина, плато Сучава, в Україні — Подільська та Придніпровська височина, Гірський Крим [15]. Рoste у затінених злегка зволжених місцях (балки, долини рік та струмків).

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (вразливий, рідкісний вид з диз'юнктивним ареалом). Заборонено заготівлю рослин, порушення умов місцезростання, вирубку лісів.

У дендропарку перші посадки (10 рослин невідомого походження) проведено у 1964 р. У 19-річному віці рослини досягли висоти 0,7 м. Зимостійкі, цвітуть щорічно, вперше — на 9-му році, плодоносять [10]. Усі рослини збереглися.

***Festuca heterophylla* Lam.** — Костриця різнолиста (*Poaceae*). Багаторічна трав'яна рослина 60—120 см заввишки. Розмножується насінням і вегетативно. Декоративна. Природний ареал: Атлантична та Середня Європа, Кавказ, Середземномор'я, Мала Азія. В Україні дуже рідко трапляється в нижній лісовій смузі Карпат, частіше на Подільській височині. Найчисленнішими є популяції у Тернопільській та Львівській областях, більшість інших популяцій є критично нечисленними і перебувають під загрозою вимирання. Найчастіше вид трапляється у дубових, дубово-букових та дубово-грабових лісах [15].

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (вразливий, реліктовий вид на північно-східній межі поширення), ЄЧС (під невеликою загрозою). Необхідно провести пошук популяцій та створити природоохоронні об'єкти. Заборонено штучне заліснення схилів.

У дендропарку трапляється повсюди, часто як домінант. Рясність велика та середня.

***Glycyrrhiza glabra* L.** — Солодка гола (*Fabaceae*). Багаторічна трав'яна рослина 50—120 см заввишки. Розмножується насінням і вегетативно. Лікарська, харчова, кормова, технічна. Природний ареал: Середня та Східна Європа,

Західний Сибір, Кавказ, Мала Азія, Іран, Середня Азія. В Україні зрідка трапляється на півдні степової зони, переважно в прибережних районах Азовського та Чорного моря [15].

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (неоцінений, давньосередземноморський вид на північній межі ареалу). У зв'язку з цінними лікарськими властивостями і пов'язаним з цим інтенсивним знищенням необхідне розведення в культурі. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростання [15].

У дендропарку культивуються з 2015 р.

***Hedysarum ucrainicum* Kaschm.** — Солодушка українська (*Fabaceae*). Багаторічна трав'яна рослина 10—30 см заввишки з потужним каудексом. Розмножується насінням та партикуляцією каудексу. Декоративна, кормова, протиерозійна. Природний ареал диз'юнктивний: Середньоруська височина, Прикаспійська низовина. В Україні зростає у басейні р. Айдар. Росте на крейдяних відслоненнях [15].

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (зникаючий, палеоендемік). Заборонено збирання рослин, гербаризацію, порушення умов місцезростання.

У дендропарку трапляється дуже рідко, рясність мала. Виявлено лише одне місцезнаходження.

***Juniperus excelsa* M. Bied.** — Яловець високий (*Cupressaceae*). Дерево до 15 м заввишки. Розмножується насінням. Декоративне, ґрунтозахисне, протиерозійне. Природний ареал: Східне Середземномор'я, Мала Азія, Західне Закавказзя, в Україні — Південний берег Криму та Байдарська долина. Зростає на приморських крутих, переважно південних схилах з погано розвиненими коричневими ґрунтами [15].

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (вразливий, реліктовий середземноморський вид на північній межі ареалу), ЧС МСОП (під невеликою загрозою). Заборонено порушення місць зростання, рубки, підпали, підсів чи підсадку інших культур.

У дендропарку екземпляр невідомого походження віком близько 150 років досяг висоти 18 м, діаметр стовбура — 47 см.

***Pinus cembra* L.** — Сосна кедрова європейська (*Pinaceae*). Дерево 20—25 (30) м заввишки. Розмножується насінням. Декоративне, харчове, технічне, протиерозійне. Природний ареал: Альпи, Карпати, в Україні — смуга локалітетів (Івано-Франківська і Закарпатська області). Зростає на стрімких схилах різної експозиції, на бідних, кислих та свіжих ґрунтах [15].

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (вразливий, середньоевропейський монтанний плейстоценовий релікт), ЧС МСОП (під невеликою загрозою). Необхідно взяти під охорону всі місцезнаходження виду. Заборонено вирубку дерев.

На території дендропарку відзначено наявність *Pinus cembra* під час інвентаризацій 1886—1887, 1927, 1948—1949 рр. Нині у дендропарку зростають 12 екз. Найбільш розвинене дерево заввишки близько 20 м з діаметром стовбура 100 см. Пилує та утворює насіння.

***Spiraea polonica* Blocki L.** — Таволга польська (*Rosaceae*). Кущ 0,5—0,7 (1,0) м заввишки. Розмножується насінням. Декоративний. Природний ареал: Західне Поділля (Середнє Придністров'я) [15]. Єдина популяція розташована у долині р. Дністер на відслоненнях вапняків і карбонатних сланців.

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (зникаючий, вузьколокальний подільський ендемік, близький до *S. media*). Доцільно ввести вид у культуру. Заборонено заготівлю рослин (зокрема насіння), порушення умов зростання виду.

Рослини в дендропарку вирощено із насіння, одержаного із Полярно-альпійського ботанічного саду РАН. Нині збереглися 2 екз. заввишки 1,7 м. Цвітуть і плодоносять.

***Taxus baccata* L.** — Тис ягідний (*Taxaceae*). Дерево або кущ 3—16 м заввишки. Розмножується насінням і вегетативно. Декоративне, лікарське, фітонцидне. Природний ареал: Західна Європа — на півночі до Великої Британії та Скандинавії, на півдні — до західних районів Білорусі та України. Ізольовано зростає в горах Кавказу, Криму, Алжиру, Малої Азії, на півночі Сирії та Ірану. Найбільший в Україні масив розташований у Карпатах [1]. Приуро-

чений до тінистих неморальних лісів на бурих евтрофних ґрунтах на карбонатах, в ущелинах, на скелях, крутих схилах [15].

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (вразливий, рідкісний реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом), ЧС МСОП (під невеликою загрозою). Заборонено порушення місць зростання, рубки та обрізки окремих частин дерева, пересадку [15].

На території дендропарку відзначено наявність *Taxus baccata* під час інвентаризації 1886—1887 р. Нині у дендропарку зростають 88 екз. (разом з *T. baccata* 'Fastigiata'). Усі рослини мають кушоподібну форму. Найбільш розвинений екземпляр досяг висоти 5 м, діаметр центрального стовбура — 28 см.

***Tilia dasystyla* Steven** — Липа пухнастостовпчикова (*Tiliaceae*). Дерево до 20 м заввишки. Розмножується насінням. Декоративне, медоносне, лікарське. Природний ареал: зрідка трапляється у Гірському Криму (головне пасмо Кримських гір) та західному Закавказзі. Зростає у лісових ценозах переважно середнього і верхнього гірських поясів, іноді — на скелях разом з липою кавказською [15].

Природоохоронний статус: вид занесено до ЧКУ (зникаючий, реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом). Заборонено рубки, пошкодження дерев.

У дендропарку зростають 2 екз., вирощені із насіння, одержаного із Вірменії (1964) і Ленінграда (1966). У віці 55 років досягли висоти 23 м, діаметр стовбура — 37—39 см. Цвітуть та плодоносять.

Висновки

На території дендропарку «Тростянець» НАН України виявлено 23 види рідкісних рослин (10 деревних і 13 трав'яних), з них до Червоної книги України занесено 10 видів. Три види мають категорію «зникаючі» (*Hedysarum ucrainicum*, *Spiraea polonica*, *Tilia dasystyla*), 5 — категорію «вразливі» (*Euonymus nana*, *Festuca heterophylla*, *Juniperus excelsa*, *Pinus cembra*, *Taxus baccata*), 1 — категорію «рідкісні» (*Betula obscura*), 4 — категорію «неоцінені» (*Adonis vernalis*, *Carex umbrosa*, *Galanthus nivalis*, *Glycyrrhiza glabra*). До переліку рід-

кісних рослин Чернігівської області занесено 10 видів, одночасно до Червоної книги України і переліку регіонально рідкісних рослин — 3.

За характером поширення на території дендропарку розподіл видів є таким: одне місцезростання мають 14 видів (*Adonis vernalis*, *Juniperus excelsa*, *Galanthus nivalis*, *Glycyrrhiza glabra*, *Hypericum montanum*, *Hedysarum ucrainicum*, *Potentilla alba*, *Centaurium erythraea*, *Scilla bifolia*, *Carex limosa*, *Tilia dasystyla*, *Spiraea polonica*, *Cerasus fruticosa* та *Euonymus nana*), рідко трапляються види *Alnus incana*, *Anemone sylvestris*, *Betula obscura*, *Carex umbrosa*, *Fragaria moschata*, *Pinus cembra*, *Taxus baccata*, часто — *Juniperus excelsa*, повсюди — *Festuca heterophylla*.

З огляду на досить потужний антропогенний вплив на рослини в умовах дендропарку, доцільно проводити постійний моніторинг стану популяцій рідкісних видів флори дендропарку, зокрема нечисленних її представників, які мають одне місцезнаходження.

1. Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Голонасінні: Довідник / [М.А. Кохно, В.І. Гордієнко, Г.С. Захаренко та ін.]; за ред. М.А. Кохна, С.І. Кузнецова. — К.: Вища шк., 2001. — 205 с.
2. Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Покритонасінні: Довідник. Частина 1 / [М.А. Кохно, Л.І. Пархоменко, А.У. Зарубенко та ін.]; За ред. М.А. Кохна. — К.: Фітосоціоцентр, 2002. — 447 с.
3. Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Покритонасінні: Довідник. Частина 2 / [М.А. Кохно, Н.М. Трофименко, Л.І. Пархоменко та ін.]; За ред. М.А. Кохна та Н.М. Трофименко. — К.: Фітосоціоцентр, 2005. — 715 с.
4. Європейський червоний список. — Режим доступу: // www.iucnredlist.org.
5. Жигаленко О.А. Рідкісні види судинних рослин Ічнянського національного природного парку / О.А. Жигаленко // Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Сер.: Біол. — 2007. — Вип. 6, № 788. — С. 23—28.
6. Жигаленко О.А. Анований конспект флори Ічнянського національного природного парку / О.А. Жигаленко. — Суми: Університетська книга, 2015. — 79 с.
7. Зелені скарби Чернігівщини / За заг. ред. Ю.О. Карпенка. — Чернігів: ЧДПУ, 2004. — 84 с.
8. Карпенко Ю.О. Охорона рідкісних видів на Чернігівщині та їх введення в культуру // Рідкісні та ко-

- рисні рослини флори Чернігівщини в природі та культурі. — Київ, 1997. — С. 19—29.
9. Лукаш О.В. Сучасне поширення рідкісних видів флори Чернігівщини / О.В. Лукаш, Ю.О. Карпенко // Рідкісні та корисні види флори Чернігівщини в природі та культурі. — К., 1997. — С. 9—19.
10. Мисник Г.Е. Деревья и кустарники дендропарка «Тростянец» / Г.Е. Мисник. — К.: Изд-во АН УССР, 1962. — 178 с.
11. *Определитель* высших растений Украины / Д.Н. Доброчаева, М.И. Котов, Ю.Н. Прокудин [и др.] — К.: Наук. думка, 1987. — 548 с.
12. *Офіційні* переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Укладачі: Т.Л. Андрієнко, М.М. Peregrim. — Альтерпрес, 2012. — 148 с.
13. *Рідкісні* види судинних рослин Чернігівщини та їх представленість на природно-заповідних територіях області / [Т.Л. Андрієнко, О.В. Лукаш, О.І. Прядко та ін.] // Заповідні справи в Україні. — 2007. — Т. 13, вип. 1-2. — С. 33—37.
14. *Собко В.Г.* Рідкісні рослини Лівобережного Полісся України / В.Г. Собко, А.П. Лебеда, О.О. Ільєнко. — К.: Фітосоціоцентр, 2006. — 216 с.
15. *Червона книга України.* Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 912 с.
16. *Червоний список* МСОП. — Режим доступу: // www.iucnredlist.org.
- razina [V.N. Karazin Kharkiv National University], Seriya biologiya, vyp. 6, N 788, pp. 23—28.
6. Zhigalenko, O.A. (2015), Anotovaniy konspekt flori Ichnyanskogo natsionalnogo prirodnogo parku [A synopsis of the flora of the Ichniansky National Park]. Sumi: Universitetska kniga, 79 p.
7. Zeleni skarbi Chernigivschini [Green treasures of the Chernihiv oblast], pid zag. red. Yu.O. Karpenka (2004), Chernigiv: ChDPU, 84 p.
8. Karpenko, Yu.O. and Lukash, O.V. (1997), Ohorona ridkisnih vidiv na Chernigivschini ta yih vvedennya v kulturu [A guard of rare kinds on the Chernigiv Region and their introduction is to the culture], Ridkisni ta korisni roslini flori Chernigivschini v prirodi ta kulturi [Rare and useful plants of flora of the Chernigiv Region in the wild and culture]. Kyiv, pp. 19—29.
9. Lukash, O.V. and Karpenko, Yu.O. (1997), Suchasne poshirennya ridkisnih vidiv flori Chernigivschini [Modern distribution of rare types of flora of Chernihiv Region], Ridkisni ta korisni vidi flori Chernigivschini v prirodi ta kulturi [Rare and useful plants of flora of the Chernigiv Region in the wild and culture]. Kyiv, pp. 9—19.
10. Misnik, G.E. (1962), Derevja i kustarniki dendroparka "Trostjanec", [Trees and bushes of dendropark *Trostjanets*]. Kyiv, Izd-vo AN USSR, 178 p.
11. Dobrochaeva, D.N., Rotov, M.Y., Prokudyn, Ju.N. i dr. (1987), *Opredelitel vysshih rasteniy Ukrainy* [Determinant of higher plants of Ukraine]. Kyiv : Naukova dumka, 548 p.
12. *Ofitsiyni* pereliki regionalno ridkisnih roslin administrativnih teritoriy Ukrayini (dovidkove vidannya) [Official list of regional rare plants of administrative territories of Ukraine (reference book)] (2012), Compiled by T.L. Andrienko, M.M. Peregrim. Kyiv: Alterpres, 148 p.
13. Andrienko, T.L., Lukash, O.V., Pryadko, O.I., Karpenko, Yu.O., Loban, L.O., Zhigalenko, O.A., Arap, R.Ya. and Didik, O.V. (2007), Ridkisni vidi sudinnih roslin Chernigivschini ta yih predstavlenist na prirodno-zapovidnih teritoriyah oblasti [Rare types of vascular plants of Chernihiv region and them representation on naturally-protected territories of area]. Zapovidni справи v Ukraini [The protected businesses are in Ukraine], vol.13, vyp. 1-2, pp. 33—37.
14. Sobko, V.G., Lebeda, A.P. and Ilenko, O.O. (2006), Ridkisni roslini Livoberezhnogo Polissya Ukrayini [Rare plants of Left-Bank of Polesye of Ukraine]. Kyiv: Fitosotsiotsentr, 216 p.
15. *Chervona kniga* Ukrayini. Roslinniy svit [Red Book of Ukraine] (2009), za red. Ya.P. Diduha. Kyiv: Hlobalkonsalting, 912 p.
16. *Chervoniy spisok* MSOP [Red list of MSOP]. Mode access: // www.iucnredlist.org.

Recommended by V.I. Melnik
Received 30.04.2017

В.А. Медведев, А.А. Ильенко

Государственный дендрологический парк «Тростянец» НАН Украины, Украина, Черниговская обл., Ичнянский р-н, с. Тростянец

ПРЕДСТАВЛЕННОСТЬ ВИДОВ КРАСНОЙ КНИГИ УКРАИНЫ И ПЕРЕЧНЯ РЕДКИХ РАСТЕНИЙ ЧЕРНИГОВЩИНЫ ВО ФЛОРЕ ДЕНДРОПАРКА «ТРОСТЯНЕЦ» НАН УКРАИНЫ

Цель работы — выявить виды растений, занесенных в Красную книгу Украины и официальный перечень редких растений Черниговской области, во флоре дендропарка «Тростянец» НАН Украины, определить их аутофитосоэкологическую характеристику и характер распространения на территории дендропарка.

Материал и методы. Объектом исследований были виды, занесенные в Красную книгу Украины и официальный перечень редких растений Черниговской области. Список редких видов составлен по материалам инвентаризаций 2005—2012 гг.

Результаты. Выявлены 23 вида редких растений (10 древесных видов и 13 травянистых), из них в Красную книгу Украины занесены 10 видов, в перечень редких растений Черниговской области — 10, в Красную книгу Украины и перечень регионально редких растений — 3 вида. Виды, занесенные в Красную книгу Украины, принадлежат к таким природоохранным категориям: исчезающие — 3 вида (*Hedysarum ucrainicum* Kaschm., *Spiraea polonica* Blocki L., *Tilia dasystyla* Steven) уязвимые — 5 (*Euonymus nana* Bieb., *Festuca heterophylla* Lam., *Juniperus excelsa* M. Bied., *Pinus cembra* L., *Taxus baccata* L.), редкие — *Betula obscura* A. Kotula, неоцененные — 4 вида (*Adonis vernalis* L., *Carex umbrosa* Host, *Galanthus nivalis* L., *Glycyrrhiza glabra* L.).

Вывод. Единственное местонахождение на территории дендропарка имеют 14 видов (*Adonis vernalis*, *Juniperus excelsa*, *Galanthus nivalis*, *Glycyrrhiza glabra*, *Hypericum montanum* L., *Hedysarum ucrainicum*, *Potentilla alba* L., *Centaureum erythraea* Rafn., *Scilla bifolia* L., *Carex limosa* L., *Tilia dasystyla*, *Spiraea polonica*, *Cerasus fruticosa* Pall. и *Euonymus nana*); редко встречаются виды *Alnus incana* (L.) Moench, *Anemone sylvestris* L., *Betula obscura*, *Carex umbrosa*, *Fragaria moschata* Duch., *Pinus cembra*, *Taxus baccata*, часто — *Juniperus communis* L., повсеместно — *Festuca heterophylla*.

Ключевые слова: дендрологический парк, флора дендропарка, редкие растения, природоохранный статус, характер распространения видов.

V.A. Medvedev, A.A. Iljenko

The State Dendrological Park *Trostjanets*, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Chernigiv Region, Ichnjansky District, village *Trostjanets*

THE REPRESENTATION OF SPECIES OF THE RED BOOK OF UKRAINE AND THE LIST OF RARE PLANTS OF CHERNIGIV REGION IN THE FLORA OF DENDROPARK *TROSTJANETS* OF THE NAS OF UKRAINE

Objective — to identify the plant species of the Red Book of Ukraine and the official list of rare plants of the Chernigiv Region in the flora of dendropark *Trostjanets*, the autophytosozological characteristic and clarification of the nature of distribution on the territory of the dendropark.

Material and methods. The object of investigation were species of the Red Book of Ukraine and official list of rare plants of the Chernigiv Region. The list of rare species is based on inventory date of 2005—2012.

Results. There are 23 species of rare plants (10 tree and 13 herbaceous species), 10 species of which are listed in the Red Book of Ukraine, 10 — in the list of rare plants of the Chernigiv Region, 3 — in the Red Book of Ukraine and the list of regionally rare plants. Species of flora of the dendropark, listed in the Red Book of Ukraine, have such nature protection categories: endangered species — 3 (*Hedysarum ucrainicum* Kaschm., *Spiraea polonica* Blocki L., *Tilia dasystyla* Steven), vulnerable — 5 (*Euonymus nana* Beeb., *Festuca heterophylla* Lam., *Juniperus excelsa* M. Bied., *Pinus cembra* L., *Taxus baccata* L.), rare — *Betula obscura* A. Kotula, unvalued — 4 species (*Adonis vernalis* L., *Carex umbrosa* Host, *Galanthus nivalis* L., *Glycyrrhiza glabra* L.).

Conclusion. On the territory of the dendropark 14 species have unique locality (*Adonis vernalis*, *Juniperus excelsa*, *Galanthus nivalis*, *Glycyrrhiza glabra*, *Hypericum montanum* L., *Hedysarum ucrainicum*, *Potentilla alba* L., *Centaureum erythraea* Rafn., *Scilla bifolia* L., *Carex limosa* L., *Tilia dasystyla*, *Spiraea polonica*, *Cerasus fruticosa* Pall. and *Euonymus nana*). Rare species are *Alnus incana* (L.) Moench, *Anemone sylvestris* L., *Betula obscura*, *Carex umbrosa*, *Fragaria moschata* Duch., *Pinus cembra*, *Taxus baccata*, often — *Juniperus communis* L., everywhere — *Festuca heterophylla*.

Key words: dendrological park, flora of the dendropark, rare plants, nature protection status, nature of species distribution.